

Ізюмська В.А.,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Кільчевська В.В.,

магістр,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Izyumska Viktoria,

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Oles Honchar Dnipro National University

Kilchevska Valeriia,

Student,
Oles Honchar Dnipro National University

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Ізюмська В.А., Кільчевська В.В. Удосконалення формування дохідної частини зведеного бюджету України. У статті розглянуто особливості формування дохідної частини зведеного бюджету України. Визначено, що в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку нашої країни зростає як фінансове значення доходів бюджету, так і їхня регуляторна функція. Проведений аналіз свідчить, що зростання доходів бюджету за останні роки відбувалося переважно за рахунок девальвації гривні та інфляційного складника, а не за рахунок зростання реальних доходів населення і суб'єктів господарської діяльності. Основна група доходів бюджету – це податки, частка яких у валовому внутрішньому продукті постійно зростає. Серед податкових надходжень бюджету переважають непрямі податки, а також податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств. Частка неподаткових надходжень останнім часом знижується, серед них основне значення мають доходи від власності та підприємницької діяльності та власні надходження бюджетних установ. Аналіз основних тенденцій формування дохідної частини бюджету показав, що їхнє зростання не має твердого підґрунтя у зв'язку з тим, що в Україні протягом останніх років відбувається погіршення основних макроекономічних показників та загалом має місце нестабільна економічна ситуація. Таким чином, структура як податкових, так і неподаткових надходжень до бюджету України посилює негативний вплив фінансових вилучень на економічну активність.

Ключові слова: зведений бюджет, доходи бюджету, структура доходів бюджету, надходження бюджету, податкові надходження, неподаткові надходження.

Изыумская В.А. Кильчевская В.В. Совершенствование формирования доходной части сводного бюджета Украины. В статье рассмотрены особенности формирования доходной части сводного бюджета Украины. Определено, что в условиях нестабильности социально-экономического развития нашей страны возрастает как финансовое значение доходов бюджета, так и их регуляторная функция. Проведенный анализ свидетельствует о том, что рост доходов бюджета за последние годы происходил преимущественно за счет девальвации гривны и инфляционной составляющей, а не за счет роста реальных доходов населения и субъектов хозяйственной деятельности. Основная группа доходов бюджета – это налоги, доля которых в валовом внутреннем продукте постоянно растет. Среди налоговых поступлений бюджета преобладают непрямые налоги, а также налог на доходы физических лиц и налог на прибыль предприятий. Доля неналоговых поступлений в последнее время снижается, среди них основное значение имеют доходы от собственности и предпринимательской деятельности и собственные поступления бюджетных учреждений. Анализ основных тенденций формирования доходной части бюджета показал, что их рост не имеет надежного основания в связи с тем, что в Украине в последние годы происходит ухудшение основных макроекономических показателей и в целом имеет место нестабильная экономическая ситуация. Таким образом, структура как налоговых, так и неналоговых поступлений в бюджет Украины усиливает негативное влияние фискальных изъятий на экономическую активность.

Ключевые слова: сводный бюджет, доходы бюджета, структура доходов бюджета, поступления бюджета, налоговые поступления, неналоговые поступления.

Izyumska Viktoria, Kilchevska Valeriia. Improving the formation of the revenue part of the consolidated budget of Ukraine. The article deals with the peculiarities of forming the revenue part of the consolidated budget of Ukraine. It is determined that in the conditions of instability of the socio-economic development of our country, both the fiscal importance of budget revenues and their regulatory function increases. The analysis shows that the growth of budget revenues in recent years was mainly due to the devaluation of the hryvnia and the inflation component, rather than due to the growth of real incomes of the population and economic entities. The main group of budget revenues is taxes, whose share in gross domestic product is constantly increasing. The general tendency to reduce the size of the tax burden on the real economy and simplify tax administration procedures is considered by experts as one of the prerequisites for the recovery of economic growth in Ukraine. Therefore, the main subject of study of the impact of the revenue part of the budget on economic activity in the country is primarily tax revenues. Indirect taxes, as well as personal income tax and corporate income tax, are the dominant tax revenues. Tax changes have recently been to reduce taxes and to simplify administration. At the same time, being approved during a period of tight increase in the need to fill the budget, the changes were primarily focused on increasing the fiscal burden: new payments were introduced to finance defense needs (military levy), introducing taxation of individuals' passive income, as well as increased pensions, and increased pensions. excise duties, fees for subsoil use and radio frequency resource. Tax reductions did not significantly affect budget revenue, as they were primarily the result of consolidation rather than cancellation. The abolition affected only low-performing taxes and fees that had no significant impact on either budget or business performance. The share of non-tax revenues has been declining recently, with property and business revenues and own revenues of budgetary institutions being the main ones. Thus, the structure of tax revenues in Ukraine has been shaped by the prioritization of fiscal penalties, which contradicts the goals of structural reforms necessary to strengthen the competitiveness of the national economy. Thus, the structure of both tax and non-tax revenues to the budget of Ukraine increases the negative impact of fiscal exemptions on economic activity.

Key words: consolidated budget, budget revenues, budget revenue structure, budget revenues, tax revenues, non-tax revenues.

Постановка проблеми. Доходи бюджету становлять фінансову основу для виконання покладених на державу функцій, виступають засобом перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві на користь тих чи інших груп населення, галузей та територій і тому є одним із найважливіших елементів системи фінансового і загалом державного регулювання економіки.

Однак регулятивні можливості доходів бюджету мають певні обмеження. Високий рівень вилучення коштів у підприємств і населення приводить до зменшення підприємницької активності, сукупного попиту на ринку, що відповідно впливає на зменшення обсягів виробленої продукції, реально виробленого валового внутрішнього продукту і, як наслідок, потенційних доходів бюджету. Встановлення низького рівня вилучення скорочує бюджетні доходи, що приводить до обмеження можливостей державного регулювання. Тому перед суспільством постає проблема визначення оптимальних меж бюджетного перерозподілу з огляду на певний економічний стан країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань визначення напрямів удосконалення формування доходної частини бюджету й реформування податкової системи в контексті збільшення доходів бюджету зробили такі відомі українські вчені, як В.П. Вишневський, Т.І. Єфименко, Ю.Б. Іванов, Т.А. Коляда, А.І. Крисоватий, В.П. Кудряшов, І.О. Луніна, Ц.Г. Огонь, А.М. Соколовська, Л.Л. Тарангул, С.І. Юрій та ін. [2; 4; 6].

Відаючи належне доробку вчених з окресленої проблематики, слід зауважити, що в сучасній економічній науці додаткової уваги потребує проблема виявлення закономірностей зміни структури доходів бюджету, у т.ч. податкових, для прийняття обґрунтованого управлінського рішення стосовно подолання структурних дисбалансів під час складання бюджетних прогнозів на довгострокову перспективу.

Постановка завдання. Метою дослідження статті є вивчення процесів формування доходної частини всіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України в умовах нестабільності соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу і прогнозування економічного і соціального розвитку держави. Доходи бюджету охоплюють частину фінансових відносин, які проявляються в умовах розширеного відтворення і функціонують у процесі мобілізації бюджетних ресурсів, їх розподілу і спрямування на здійснення відповідних витрат з метою виконання зобов'язань і функцій держави. Згідно з Бюджетним кодексом України доходи бюджету – це всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством (включаючи трансферти, гранти, дарунки) [1].

У системі державного регулювання економіки через зведений бюджет країни здійснюється акумуляція фінансових ресурсів у руках центральних органів влади з метою перерозподілу між галузями, областями та населенням країни [2]. В останні роки зростання доходів пояснювалося виключно макроекономічними чинниками (висока інфляція та девальвація), тоді як реальне виробництво перебуває в кризовому стані. Співвідношення доходів Зведеного бюджету України до середнього курсу долара зображено на рисунку 1.

Дії Уряду були спрямовані на збір податків у будь-який спосіб, що змусило бізнес повернутися в тіньовий сектор, та фінансування витратів, які не забезпечували розвиток. За результатами 2018 року, як і за попередні роки, доходи бюджету були наповнені не за рахунок високих темпів розвитку економіки чи закриття лазівок в оподаткуванні, а виключно в умовах посилення інфляції. Хоча офіційно споживча інфляція становила

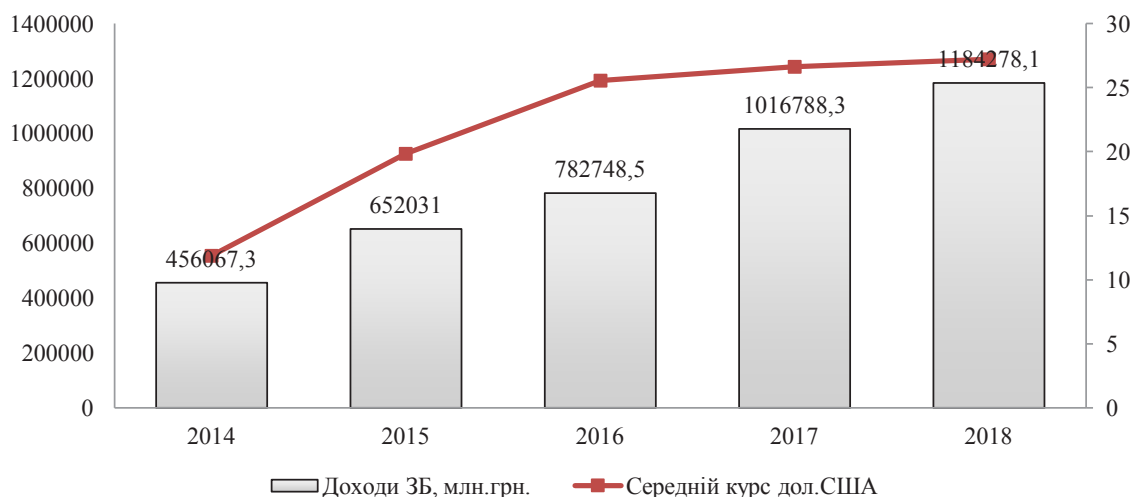

Рис. 1. Відношення доходів Зведеного бюджету України до середнього курсу долара за 2014–2018 рр.

13,7% (прогнозувалося – 8%), дефлятор ВВП – індекс для виміру загального рівня цін на товар та послуги в економіці за підсумками 2017 року становив 22%, що відображає реальні механізми наповнення бюджету. Загалом у 2017 році вітчизняна економіка продовжила процес довготривалої стагнації, а декларативне зростання реального ВВП у 2017 році на 2,5% до переднього року є недостатнім у зв'язку з суттєвим падінням у 2014–2015 рр., внаслідок чого кумулятивне падіння реального ВВП з 2013 року становило 12,7% [3].

Складові частини бюджету тісно взаємопов'язані: чим менше коштів у вигляді податків, обов'язкових платежів вилучаються державою із реального сектору економіки, тим активніше стимулюється у суспільстві підприємницька діяльність, розвиток виробничої сфери. Водночас зменшення перерозподілу фінансових ресурсів через державний бюджет не повинно впливати на інші функції бюджету, зокрема таку вагому, як соціальна.

Найважливішим методом акумуляції державою внутрішніх джерел формування доходів бюджету є податковий. Податкові надходження – це доходи, що залучаються до складу бюджету у формі загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів. За допомогою податків держава примусово аку-

мулює частину новоствореної додаткової вартості, яка втілюється у процесі формування доходів різних соціальних груп. Структура доходів Зведеного бюджету зображена на рисунку 2.

Податкові надходження в структурі доходної частини Зведеного бюджету України у 2001–2010 роках становили 66–76%. Та у період 2011–2018 років їхня частка зросла до 78–83%. Таке зростання пояснюється підвищенням ставок акцизного податку, удосконаленням адміністрування податків, зміною в основах статистичного зарахування, а також за рахунок зменшення неподаткових надходжень, що є другою за вагомістю складовою частиною доходів бюджету. Суттєвими для приросту бюджетних надходжень у 2015 р. стали запровадження імпортного збору, воєнного збору, підвищення рентних та акцизних платежів. У складі податкових надходжень домінуючу роль відіграють внутрішні податки на товари і послуги. Питома вага внутрішніх податків на товари і послуги коливалася в таких межах: найменше значення 42,8% було у 2018 р., найбільше значення 52,58% – у 2017 р. Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у загальній структурі податкових надходжень становили за аналізований період у середньому 29,76%. Значні коливання у податкових надходженнях

Рис. 2. Структура доходів Зведеного бюджету України за 2010–2018 роки, %

спостерігалися щодо податків на міжнародну торгівлю і зовнішні операції. Найбільша їх частка у 2015 р. становила 7,94%. Однак вже у наступних роках вона зменшилася майже у 2 рази.

Така ж тенденція простежувалася і щодо інших податків та зборів, частка яких різко зменшилася з 2% у 2014 до 0,42% у 2018 році. Зміни у 2015 р. відбулися і щодо рентної плати, коли до державного бюджету було заплановано надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів замість зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів і рентної плати, зборів на паливно-енергетичні ресурси. Місцеві податки і збори поступово збільшуються: 2,19% у 2014 р., 5,33% у 2015 р., 6,49% у 2016 р., 6,17% у 2017 р. та зменшилися до 5,15 у 2018 році [3].

Деякі ключових чинників, які негативно вплинули на податкові надходження, включали: аванс за рентними платежами, падіння виробництва тютюнових виробів (більш ніж на 10% за результатами 2018 р.), а також нижчі, ніж прописано в держбюджеті, ціни на нафтопродукти, відсутність девальвації гривні, менші обсяги імпорту природного газу тощо. Водночас сума відшкодування ПДВ становила 131 млрд. грн. Податки на власність зменшились у 2015 році, тому що відбулися зміни у Податковому Кодексі України.

Переважаючі непрямі податки у податкових надходженнях до бюджету зумовлює домінування ПДВ у загальній структурі податкових витрат у зв'язку з тим, що його обсяг не залежить від результатів діяльності підприємств. Водночас пільги з ПДВ є безпосередніми втратами бюджету недоотриманих «живих» коштів, наявність яких у платника податку не залежить від наявності пільги [4]. Так, упродовж аналізованого періоду відсоткова частина ПДВ у бюджеті становила 35–37%.

Питома вага податку на додану вартість у ВВП за період 2001–2018 років становила 8,51%, у тому числі у 2001–2005 роках – 5,65%, у 2006–2010 роках – 8,89%, у 2011–2015 роках – 9,92%, 2016–2018 роках – 10,3%. Також вагомий вплив має частка акцизного податку в структурі ВВП, зростання якої пов'язане з постійним підвищенням ставок податку: у 2001–2018 роках – 2,42%, у тому числі у 2001–2005 роках – 1,76%, у 2006–2010 роках – 1,88%, у 2011–2015 роках – 2,67%, 2016–2018 роках – 4,02%. Переважно за рахунок цих податків сумарне податкове навантаження на валовий внутрішній продукт збільшилося.

Прямі податки (податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб), зменшуючи реальні доходи платників, безпосередньо впливають на обсяги інвестиційного та споживчого попиту. З фіскального погляду вони поступаються непрямим податкам в частині рівномірності їх надходжень, проте займають відчутну частку в податкових надходженнях до бюджету.

Питома вага доходів Зведеного бюджету України у ВВП відображена у таблиці 1.

Важливе значення для виконання дохідної частини бюджету серед прямих податків мають обсяги надходження податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Частка податку на прибуток підприємств у ВВП за 2001–2018 роки становила 4,09%, у тому числі у 2001–2005 роках – 4,63% у 2006–2010 роках – 4,39%, у 2011–2015 роках – 4,10%, у 2016–2018 роках – суттєво знизилася до 2,65%. Проте слід зауважити, що у 2018 році наявне зростання до 2,97%. За допомогою податку на прибуток можна регулювати вибір тієї чи іншої правової форми організації бізнесу; напрями розподілу прибутку (нагромадження чи споживання); вибір методів фінансування інвестицій; розподіл трудових і матеріальних ресурсів між окремими сферами господарської діяльності. Особливу увагу серед податків слід приділити податку на доходи фізичних осіб. Цей податок займає чільне місце не лише в податковій системі України, а й у світі, а саме для більшості розвинених країн податок на доходи фізичних осіб є гарантом фінансової стабільності, соціальної справедливості та сталого економічного розвитку. Питома вага податку на доходи фізичних осіб у ВВП за період 2001–2018 років становила 4,86%, у тому числі протягом 2001–2005 років – 4,38%, у 2006–2010 роках – 4,69%, у 2011–2015 роках – 4,73%, у 2016–2018 роках – 6,16%. Динаміка структури податку на доходи фізичних осіб показує тенденцію до підвищення, на відміну від податку на прибуток підприємств, що безумовно пов'язано з підвищенням мінімальної заробітної плати.

Окрім податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України окрему роль відіграють: неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій і цільові фонди. Склад і структура неподаткових надходжень до Зведеного бюджету наведені у таблиці 2.

Як бачимо, найбільшу частку у неподаткових надходженнях до Зведеного бюджету займають: доходи від власності та підприємницької діяльності у 2014 році – 35,73%, у 2015 році – 51,06%, у 2016 році – 42,52%, у 2017 році – 47,81%, у 2018 році – 46%; власні надходження бюджетних установ у 2014 році – 39,29%, у 2015 році – 29,75%, у 2016 році – 39%, у 2017 році – 34,07%, у 2018 році – 34%. Найменшу частку становлять адміністративні збори та платежі.

Динаміка неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2014–2017 рр. зображена у рисунку 3.

У 2016 році сума доходів від власності та підприємницької діяльності зменшилася порівняно з 2015 роком на 25,4%. Це пояснюється політикою уряду, яка спрямована

Таблиця 1

Питома вага доходів Зведеного бюджету України у ВВП, %

	2001–2018	2001–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2018
Податкові надходження	23,54	19,78	22,78	25,65	27,57
Податок на прибуток підприємств	4,09	4,63	4,39	4,1	2,65
Податок на доходи фізичних осіб	4,86	4,38	4,69	4,73	6,16
Податок на додану вартість	8,51	5,65	8,89	9,92	10,3
Акцизний податок	2,42	1,76	1,88	2,67	4,02
Всього доходів	30,42	27,89	30,49	31,11	33,37

Таблиця 2

Склад і структура неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2014–2018 рр.

Неподаткові надходження	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг, млн. грн.	Питома вага, %
Доходи від власності та підприємницької діяльності	53364	43	73895	48	89031	46
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	11387	9	14418	9	23002	12
Інші неподаткові надходження	11802	9	13580	9	14799	8
Власні надходження бюджетних установ	48950	39	52659	34	65872	34
Всього	125503	100	154552	100	192703,9	100

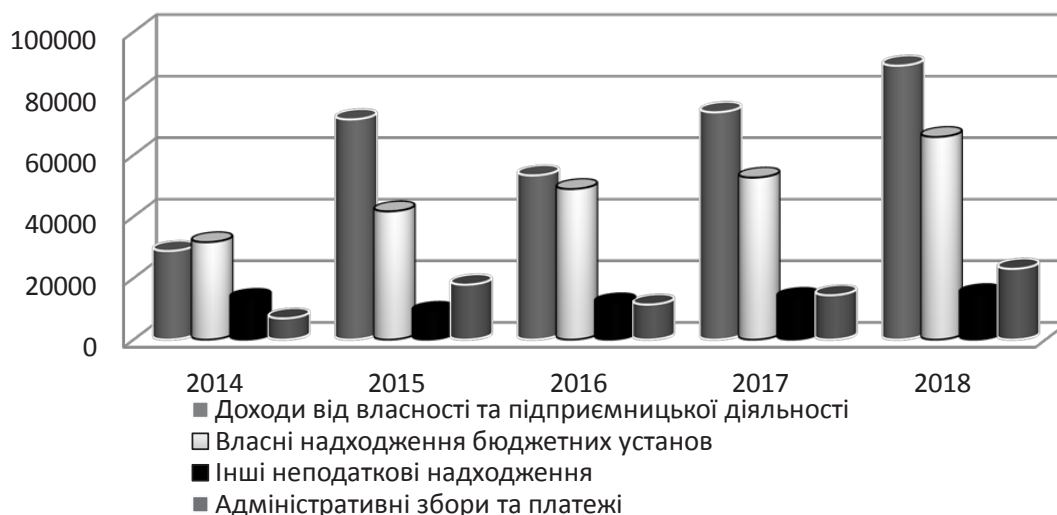

Рис. 3. Динаміка неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2014–2018 рр., млн. грн.

на послаблення регуляторного тиску на бізнес, що відповідно супроводжується зменшенням кількості дозвільних процедур, ліцензованих видів підприємницької діяльності, перевірок, а відповідно і штрафних санкцій та надходжень від них [5]. 2017 рік характеризується збільшенням доходів від таких статей: доходи від власності та підприємницької діяльності збільшилися на 3,26% порівняно з 2016 роком, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності – на 26,62%, інші неподаткові надходження – на 15,07%, власні надходження бюджетних установ – на 7,58%. У 2018 році значно збільшилася сума доходів від власності та підприємницької діяльності на 20,48%, власні надходження бюджетних установ – на 25,09%, адміністративні збори та платежі – на 59,53%.

Таким чином, у структурі доходів зведеного бюджету найбільшу частку займають податкові надходження, серед яких найбільший обсяг становить ПДВ. Аналіз динаміки показав зростання доходів Зведеного бюджету загалом та за їх видами.

Аналіз основних тенденцій формування дохідної частини бюджету показав, що є тенденція приросту податкових доходів зведеного бюджету. Проте цей приріст не має твердого підґрунтя у зв'язку з тим,

що в Україні протягом останніх років нестабільна економічна ситуація, зокрема недосконала податкова політика [5]. Система державного оподаткування повинна не просто залучати частину вартості внутрішнього національного продукту на формування доходів бюджету, але й активно впливати на підвищення ефективності суспільного виробництва, заохочувати окремого виробника, господарюючи суб'єкти до інвестування коштів у різні галузі діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, соціально-економічне значення надходжень бюджету полягає у формуванні централізованих державних фінансових ресурсів, які акумулюються у бюджетах різних рівнів і перерозподіляються по витратних статтях відповідно з бюджетним розписом. Тому є необхідність принципової зміни орієнтирів фінансової політики в Україні, і насамперед – податкової політики як однієї з її найголовніших складових частин. Це стосується недопущення зростання податкового навантаження на економіку; створення сприятливих умов для розвитку виробництва, приватного підприємництва, скорочення рівня тінізації капіталу; створення стабільної податкової системи, яка б забезпечувала ефективне функціонування економіки та державних фінансів країни.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 19.11.2019).
2. Коляда Т.А. Бюджетна стратегія як інструмент подолання структурних дисбалансів дохідної частини бюджету України. *Фінанси України*. 2014. № 5. С. 61–73.

3. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2018 рік. Рахункова палата України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua> (дата звернення 28.11.2019).
4. Луніна І.О. Прості процедурні зміни для ефективних бюджетних рішень. *Дзеркало тижня*. 25.09.2015. URL: <http://gazeta.dt.ua/finances/prostiprocedurni-zmini-dlya-efektivnih-byudzhetnih-rishen->. Html (дата звернення 28.11.2019).
5. Бюджетна політика: прагматичні підходи до стратегічних рішень. / К.В. Аврамченко та ін. Київ: СТ-ДРУК, 2016. 112 с.
6. Т.І. Єфименко, С.Л. Конопльов. Інституціональні аспекти реформування державних фінансів. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 7–30.

References:

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 08.07.2010 № 2456-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Budget Code of Ukraine : Law of 24.07.2010 № 2456-VI with amendments and additions]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 19 November 2019).
2. Koljada T.A. (2014) Bjudzhetna strateghiya jak instrument podolannja strukturnykh dysbalansiv dokhidnoji chastyny bjudzhetu Ukrajiny. *Finansy Ukrajiny*. no. 5, pp. 61–73. (in Ukrainian)
3. Vysnovky shhodo vykonannja Derzhavnogho bjudzhetu Ukrajiny za 2018 rik. Rakhunkova palata Ukrajiny. Oficijnyj veb-sajt. [Accounting Chamber of Ukraine. The official website]. Available at: <http://www.ac-rada.gov.ua> (accessed 28 November 2019).
4. Lunina I.O. (2015) Prosti procedurni zminy dlja efektyvnykh bjudzhetnykh rishenj. *Dzerkalo tyzhnja*. Available at: <http://gazeta.dt.ua/finances/prostiprocedurni-zmini-dlya-efektivnih-byudzhetnih-rishen->. Html (accessed 28 November 2019).
5. K.V. Avramchenko ta in. (2016) *Bjudzhetna polityka: praghmatychni pidkhody do strategichnykh rishenj*. Kyjiv: ST-DRUK. (in Ukrainian)
6. T.I. Jefymenko, S.L. Konopljov. (2016) Instytutcionaljni aspekty reformuvannja derzhavnykh finansiv. *Finansy Ukrayiny*. no. 6. pp. 7–30. (in Ukrainian)